

Сергій Авер'янов

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ФЕНОМЕН «ШЛЯХУ АСЕАН» ТА ЙОГО РОЛЬ У ФУНКЦІОНУВАННІ АСОЦІАЦІЇ ПІВДЕННО-СХІДНОЇ АЗІЇ

Serhii Averianov

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

THE PHENOMENON OF «ASEAN WAY» AND ITS ROLE IN THE OPERATION OF THE ASSOCIATION OF SOUTH-EAST ASIAN NATIONS

The article examines such a phenomenon as «ASEAN Way», which directly affects the decision-making process within the Association of Southeast Asian Nations. A special emphasis was made on the peculiarities of the mechanism and informal forms of collective decision making, that together formulate the scope of further formal negotiations, which result in the decision being approved by all member countries of the Association by the procedure of consensus. It analyzes the phenomenon of «ASEAN Way» and stresses upon its basic components and operational links between them. Basing on the normative acts of ASEAN the article defines and concludes the role of this phenomenon in the organization's agenda. There were also highlighted the main features of the concept of ASEAN Way in the context of the evolution of the phenomenon within the framework of the activities of the Association of Southeast Asian Nations at present.

Key words: ASEAN, International Relations, International Organizations, Southeast Asia, ASEAN Way, decision making.

Постановка проблеми. Існування будь-якої міжнародної організації, значною мірою визначається тими цілями, які ставлять перед собою її учасники. Об'єднуючись задля досягнення таких цілей держави прагнуть сформувати спільну платформу ідей та поглядів. Таким фундаментом покликані виступати норми та правила поведінки, які б регулювали відносини між державами. Як правило такі норми корелюються із нормами міжнародного права.

Відтак задля того, щоб простежити еволюцію АСЕАН як міжнародної організації, доречно проаналізувати те, яким чином на протязі більше, ніж півстоліття свого існування формувались, доповнювались і змінювались норми і правила, якими керувались і продовжують керуватись держави-учасниці організації.

Особливої уваги, на думку автора, заслуговує аналіз такого феномену як «Шлях АСЕАН» (ASEAN Way). По суті це набір правил та практик, якими держави-члени АСЕАН керуються у відносинах між собою. У той же час термін підкреслює певну ексклюзивність АСЕАН як організації на фоні інших міждержавних об'єднань. Його використання має на меті підкреслити ті відмінні риси та ту специфічну атмосферу, що супроводжують переговорний процес та процедуру прийняття рішень в рамках АСЕАН.

У першу чергу слід зауважити, що визначеного трактування поняття «Шлях АСЕАН» не існує. Походження терміну також до кінця не зрозуміло. Його ранні використання приписують лідерам АСЕАН під час їх тісних міжособистісних контактів. Генерал Алі Моертопо, старший службовець розвідки Індонезії, був одним із перших офіційних осіб в АСЕАН, який використав термін, коли в 1974 році він стверджував, що успіх АСЕАН був обумовлений «системою консультацій, що являла собою левову частку роботи організації, яку я можу назвати «Шлях АСЕАН», спосіб боротьби з цілою низкою проблем, з якими стикаються її країни-члени»¹. Він також підкреслив, що «більшість лідерів, які представляють країни-члени АСЕАН протягом

¹ Moertopo, A. (1975). Opening Address. In *Regionalism in Southeast Asia*. Jakarta: CSIS, 15.

останніх семи років або більше в основному старі друзі, які дуже добре знають один одного»¹. А. Моертопо продовжував критикувати такий надмірно індивідуальний підхід через його коротку тривалість у часі і закликав до «зусиль... в напрямку подальшої інституціоналізації регіоналізму в Південно-Східній Азії»². Як не дивно, критику Моертопо згодом використовували як головну сильну сторону АСЕАН.

Аналіз останніх досліджень. Неоднозначність терміну «Шлях АСЕАН» призводить до того, що подекуди стає важко зрозуміти його суть. Принципи, на яких базується концепція «Шляху АСЕАН» прописані в основних документах організації, як то Куала Лумпурська Декларація 1971 року про Зону Миру, Свободи та Нейтралітету у південно-Східній Азії (ZOPFAN)³, Угода про Дружбу та Співробітництво у Південно-Східній Азії 1976 року (TAC)⁴, Статут АСЕАН⁵ 2007 року. Але оскільки немає явного розмежування його внутрішніх компонентів, то можна припустити, що концепт «Шляху АСЕАН» потребує подальшої конкретизації та змістового наповнення.

Відтак міжнародних дослідників АСЕАН можна умовно розділити на оптимістів та песимістів. Перші стверджують про автентичність феномену «Шлях АСЕАН», підкреслюють його суто азійський колорит та регіональну специфіку відносин визначених країн Азії. Серед таких можна назвати А. Ачар'ю, Х. Катсумату, Б. Куруса, Т. Нішакла. Їхні ж опоненти, серед яких Р. Еммерс, А. Колінз, М. Лейфер, Ш. Нарін, стверджують про вагому різницю між теорією та практичними результатами застосування концепції. Скептики наголошують на тому, що термін «Шлях АСЕАН» є радше зручним інструментом публічної реклами організації, щоб засвідчити, в першу чергу країнам Заходу, що АСЕАН має власну «азійську» відповідь на виклики та загрози сучасності; а також створює «видимість» роботи організації.

Метою статті є аналіз такого феномену як «Шлях АСЕАН», виокремлення його основних компонентів, дослідження взаємозв'язку між ними, еволюцію поняття на сучасному етапі розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. АСЕАН бере свій початок з підписання Бангкокської декларації 8 серпня 1967 року. Саме тоді в розпал «Холодної війни» в рамках міжнародної міжурядової регіональної організації об'єднуються 5 надзвичайно не схожих між собою держав: Малайзія, Індонезія, Таїланд, Філіппіни та Сінгапур. Ця група країн надзвичайно неоднорідна за багатьма параметрами: географічний розмір, форма правління, економічний розвиток, етно-національний склад, соціо-культурна спадщина, рівень самоідентифікації, колоніальне минуле, постколоніальна політика і багато іншого. Зрештою їм, як і більшості новоутворених держав, які виникли на політичній мапі світу у зв'язку із процесом деколонізації, бракувало досвіду самостійного ведення зовнішньої політики та участі у різного роду механізмах та майданчиках багатостороннього міжнародного співробітництва.

У той час як Європа взяла курс на інтеграцію на фоні спільного історичного минулого, культурної ідентичності та післявоєнної політичної риторики недопущення війн у майбутньому, Південно-Східна Азія розвивалася в умовах, коли ані спільне історичне минуле, ані політика на той момент не могли стати фундаментом для подальшого регіоналізму. Так чи інакше, але до середини ХХ століття рівень взаємодії держав всередині регіону між собою був надзвичайно низьким. Склалася парадоксальна ситуація, коли колонії знали більше про свої метрополії, аніж про власних сусідів.

Відтак подібного роду фундамент, який об'єднав би держави ПСА навколо себе, мав би бути створений функціонально, за допомогою посилення міжнародних контактів та інтенсифікації взаємодії між собою. Подібної природи взаємозв'язки могли виникнути і, що найголовніше, бути максимально ефективними лише за певних умов. Ці контакти мали бути тривалими у часі, тобто з перспективою на подальшу співпрацю. Більше того, такі відносини мали б регулюватися нормативно. Самі ж норми мали забезпечувати мирний характер взаємодії між державами та сприяти мінімізації рівня конфліктогенності.

¹ Moertopo, A. (1975). Opening Address. In *Regionalism in Southeast Asia*. Jakarta: CSIS, 16.

² Moertopo, A. (1975). Opening Address. In *Regionalism in Southeast Asia*. Jakarta: CSIS, 16.

³ *Zone of Peace, Freedom and Neutrality Declaration* (adopted 27 November 1971, entered into force 21 October 1972). *Centre for International Law*. <<http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/zone.pdf>>.

⁴ Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia (adopted 24 February 1976, entered into force 18 April 1977). *ASEAN official web-site*. <<http://asean.org/treaty-amity-cooperation-southeast-asia-indonesia-24-february-1976/>>.

⁵ The ASEAN Charter (adopted 20 November 2007, entered into force 15 December 2008). *ASEAN official web-site*. <<http://asean.org/storage/2016/06/2.-February-2015-The-ASEAN-Charter-18th-Reprint.pdf>>.

З цією метою засновники АСЕАН протягом наступного десятиліття після заснування організації вивіряли та впроваджували в дію ряд норм і правил, які мали за мету регулювання внутрішньорегіональних відносин. Малайзійський дослідник Мохамед Нурдін Соп'є охарактеризував їх «основоположними нормами міждержавних відносин всередині спільноти АСЕАН, спрямованих на недопущення конфліктів»¹.

Термін «Шлях АСЕАН» часто використовується самими лідерами АСЕАН, щоб описати процеси взаємодії всередині організації і водночас відрізнити їх від інших, особливо західних, багатосторонніх форм співпраці. Але ніякого офіційного визначення терміна не існує. Це достатньо широке поняття, зміст якого залишається доволі невизначеним і подекуди спірним.

Міністр закордонних справ Сінгапуру Шунмугам Джаякумар виокремив ряд принципів, які вважаються невід'ємною частиною «Шляху АСЕАН». За його словами ««Шлях АСЕАН» підкреслює відступ від формальностей, організаційний мінімалізм, всеосяжність, інтенсивні консультації, що ведуть до досягнення консенсусу і мирного врегулювання спорів»².

Однак серед визначень «Шляху АСЕАН» можна знайти більш широке або, навпаки, вузьке трактування терміну. «Шлях АСЕАН» критикували як щось риторичне чи гіперболізоване, те, чим посадові особи організації прикривались, щоб відвернути увагу від хиб угруповання в забезпеченні якісного співробітництва між собою.

Деякі вчені і політики розглядали «Шлях АСЕАН» як побічний продукт культурної подібності між народами АСЕАН. Мохамад Газалі Шафі стверджує, що «спільна культурна спадщина» та дух «єднання» заклали основу для створення АСЕАН³. Філіппінська вчена Естрелла Д. Солідум стверджувала, що «Шлях АСЕАН» «складається з елементів культури, які співвідносяться з деякими цінностями кожної країни-члена»⁴.

Можна припустити, що «культурна» основа «Шляху АСЕАН» у сферах врегулювання спорів і просування співпраці в області безпеки трохи завищена. Адже принаймні кілька елементів «Шляху АСЕАН» мало чим відрізняються від звичайного прагматизму і гнучкості прийняття рішень, які можна легко знайти в національних стилях ведення політики в інших культурних умовах. Крім того, так звані культурні основи «Шляху АСЕАН» не є фіксованими або статичними величинами, вони безперервно коригуються з урахуванням національних, регіональних і глобальних подій, а також корелюються вимогами сучасності.

«Шлях АСЕАН» можна описати як процес прийняття рішень, який приділяє значну увагу консультаціям і консенсусу. Це процес регіональної взаємодії та співпраці, заснований на дискретності, неформальності, консенсусі і мирних стилях переговорів, які часто контрастують на фоні, наприклад, прийняття рішень більшістю голосів та бюрократизації західної культури.

Австралійський вчений Пітер Бойс⁵ виділяє наступні особливості стилів і методів переговорів Південно-Східної Азії: схильність до самітів та зустрічей на вищому рівні, використання принципів та концепцій на основі «мушаварах» (спільне обговорення проблем, діалог, консультації) під час таких зустрічей, перевага таємним та часто «неофіційним» попереднім зустрічам перед офіційною міністерською конференцією, перевага процедур ad hoc над інституціоналізованими практиками, уникнення судових чи арбітражних систем при вирішенні спорів, готовність скористатись посередництвом чи добрими послугами з боку дружніх третіх сторін в регіоні.

Так чи інакше серед усіх атрибутів та елементів «Шляху АСЕАН» два складають найбільшу цінність та вагу. Це неформальний характер переговорів та супротив інституалізації співпраці. За перші майже 25 років роботи організація провела тільки 5 самітів. Лише з 1992 року АСЕАН почала проводити формальні саміти кожні 3 роки, а з 1996 року і неформальні, що проводились між офіційними самітами. З початку двохтисячних саміти АСЕАН проводились кожного року, а після вступу в дію в кінці 2008 року Хартії (Статуту) АСЕАН – двічі на рік.

¹ Sophee, N. (1996). ASEAN and Regional Security. In Mohammed Ayoob (Ed.), *Regional Security in the Third World*. London: Croom Helm, 229.

² Chew, L.K. (1998). Asean Unity Showing Signs of Fraying. *Straits Times*, 30.

³ Shafie, M.G. (1997). *Reflections on ASEAN: 30 Years and Vision of the Future*. Singapore, 1–2.

⁴ Solidum, E.D. (1991). The Role of Certain Sectors in Shaping and Articulating the ASEAN Way. In R.P. Anand and P. Quisumbing (Eds.), *ASEAN: Identity, Development and Culture*. Quezon City: University of the Philippines Law Centre and East-West Center Culture Learning Institute.

⁵ Boyce, P. (1993). The Machinery of Southeast Asian Regional Diplomacy. In Lau Teik Soon (Ed.). *New Directions in the International Relations of Southeast Asia: Global Powers and Southeast Asia*. Singapore: Singapore University Press, 175.

Основне формальне та координаційне навантаження брали на себе національні секретаріати АСЕАН при міністерствах закордонних справ кожної держави-члена. Такий формат залишався найбільш активним і регульованим механізмом консультацій та прийняття рішень в АСЕАН.

Обґрунтовуючи переваги неформального формату комунікації в АСЕАН, прем'єр-міністр Малайзії, Хусейн Онн, зауважив: «АСЕАН був в змозі згладити національні відмінності, через те, що вона є відносно неформальною організацією без жорстких правил процедури і без складного структурного механізму»¹.

Цікавим і в той же час визначним є і той факт, що Бангкокська декларація була названа саме декларацією, а не договором. У Південно-Східній Азії переконані, що договір передбачає відсутність довіри. Крім того, слово «асоціація» була покликана відокремити АСЕАН від класичного розуміння «міжнародної організації» і тим самим передати відчуття неформальності відносин². Засновники АСЕАН вважали, що така неформальність є необхідною, зважаючи на різноманітність поглядів і позицій, які відстоювали держави-члени АСЕАН.

Філіппінський дослідник Агеріко Лаканлале вважав АСЕАН «досить гнучкою, щоб об'єднувати країни з різними інтересами, і при цьому функціонувати як організація... Небажання брати на себе жорстких зобов'язань та нав'язувати правила, здається, лише зміцнили АСЕАН. Чим менше держави-члени відчують себе зв'язаними певними правилами, тим охочіше вони консультуються один з одним та виробляють спільну позицію для вирішення проблем. Той факт, що в їх колективній взаємодії елемент примусу зводиться до мінімуму означає, що спільні рішення формуються на основі вільного вибору в душі консенсусу і співпраці»³.

Однак така атмосфера невимушеності та неформальності відносин поступово змінюється. Збільшення числа міністерських нарад і різного роду бюрократичних консультацій охоплює дедалі ширший спектр питань. На даний час існує низка пов'язаних з АСЕАН нарад за участю міністрів, старших посадових осіб і парламентаріїв, що координують політику в різних областях, від навколишнього середовища до туризму. Дійсно, кожен рік, проводиться більше 200 офіційних зустрічей під егідою організації. На саміті в Сінгапурі в 1992 році також було вирішено розширити штат секретаріату, і підвищити статус Генерального Секретаря АСЕАН⁴.

Проте не зважаючи на це, АСЕАН не перетворився на бюрократичну машину з наднаціональними повноваженнями на зразок ЄС. Секретаріат АСЕАН залишається в підпорядкуванні національних секретаріатів, а його функції як і раніше обмежуються економічними та технічними питаннями.

АСЕАН залишається вільним і неформальним угрупованням в багатьох інших сферах. Малайзійський учений Юн Нум Мак зазначив, що процес діалогу АСЕАН залишається «достатньо неструктурованим, без чіткого формату для прийняття рішень або їх реалізації»⁵. Дослідник акцентує увагу на негативних сторонах формулювання порядку денного та ad hoc режимі обговорення тих чи інших питань.

З іншого боку прихильники «Шляху АСЕАН» продовжують наполягати на перевагах неформальності та підвищенні рівня комфорту серед співрозмовників, що створює гнучкі умови для прийняття рішень. Це особливо важливо для розвитку безпекового діалогу і співробітництва не тільки в рамках АСЕАН, але і в більш широких багатосторонніх структурах.

Також в рамках «Шляху АСЕАН» варто окремо наголосити на ролі так званого діалогу Другої доріжки (Track-Two dialogue) і консультативних механізмів формулювання ідей, що вносять свій вклад в дискусію з питань проведення тієї чи іншої політики. Хоча ідея Другої доріжки аж ніяк не унікальна для Південно-Східної Азії (аналог конференцій в Дічлі Парк у Великобританії), такий діалоговий механізм мав істотний вплив на еволюцію бачення та розуміння безпеки в АСЕАН в 1980-х і 1990-х роках.

¹ Lacanlale, A.O. (1991). Community Formation in ASEAN's External Relations. In R.P.Anand and Purification V.Quisumbing (Eds.), *ASEAN: Identity, Development and Culture*. (Quezon City: University of the Philippines Law Centre and East-West Culture Learning Institute, 399.

² Shafie, M.G. (1997). *Reflections on ASEAN: 30 Years and Vision of the Future*. Singapore, 1–2.

³ Lacanlale, A.O. (1991). Community Formation in ASEAN's External Relations. In R.P.Anand and Purification V.Quisumbing (Eds.), *ASEAN: Identity, Development and Culture*. (Quezon City: University of the Philippines Law Centre and East-West Culture Learning Institute, 399.

⁴ Mak, J.N. (1995). The ASEAN Process ("Way") of Multilateral Cooperation and Cooperative Security: The Road to a Regional Arms Register? *Kuala Lumpur*, 5.

⁵ Wah, Ch.K. (1997). *ASEAN Institution-Building: The Fourth Wave*. *Kuala Lumpur*, 7.

Друга доріжка або Трек-два являє собою двосторонні та багатосторонні зустрічі за участі неурядових організацій (як правило, мозкових центрів), які проводяться з питань, що мають пряме відношення до політики. Такі діалогові механізми мають дві основні характеристики. По-перше, мозкові центри, що залучені до переговорного процесу, в більшості випадків тісно пов'язані з їх відповідними національними урядами, і мають доступ до державного фінансування. Як висловився Стюарт Харріс: дипломатія Другої доріжки (неформальна дипломатія) залежить «від згоди, схвалення і зобов'язань, в тому числі нерідко фінансових зобов'язань урядів»¹. По-друге, у цих зустрічах приймають участь як урядовці так і вчені, громадські діячі та інші неофіційні актори, хоча посадовці, як правило, виступають в якості приватних осіб. Незважаючи на це, останні рідко виходять за рамки позицій своїх урядів, а статус приватної особи на таких зустрічах дозволяє політикам та їх урядам тестувати нові ідеї без обмежуючих їхніх дій зобов'язань і, в разі необхідності, повернутись до попередніх позицій.

Тенденція АСЕАН до обмеження інституціоналізації є особливо очевидною в області врегулювання суперечок між членами АСЕАН. Про це свідчить те, що Вища Рада, утворена відповідно до Договору про дружбу і співробітництво задля вирішення спорів між країнами-членами, ніколи так і не була задіяна. Самі ж чиновники АСЕАН аргументують це тим, що держави-члени здатні уникати серйозної конфронтації, не звертаючись до формальних інструментів взаємодії.

Зрозуміти дух АСЕАН можуть допомогти слова вищезгаданого малайзійського вченого М. Н. Соп'є, який говорить, що цей особливий непомітний, але цілком реальний дух полягає у тому, що організація «радіше перешкоджає розгортанню конфліктів, аніж врегульовує їх»². Це означає, що завданням АСЕАН є не розв'язання конкретних конфліктів, а недопущення їх ескалації з подальшим використанням сили, що потенційно негативно вплине на стабільність і рівень конфліктогенності в регіоні в цілому. Скептики АСЕАН часто визнають це скоріше вадою, аніж досягненням.

Поруч з неформальним підходом та антипатією до формальних інститутів, «Шляху АСЕАН» притаманна концепція і практика консенсусу. Як заявив міністр закордонних справ Сінгапуру С. Дханабалан в кінці 1980-х років: «Ми уникли очевидної небезпеки прийняття рішень більшістю голосів... Ми обрали принцип консенсусу, який позитивно проявляв себе протягом майже двох десятиліть»³.

Хоча консенсус вважається спільною рисою прийняття рішень у багатьох азійських суспільствах, в контексті АСЕАН, походження терміну зазвичай відносять до певного стилю прийняття рішень громадою. Цей процес має два взаємопов'язані компоненти: мушаварах (musyawarah; консультації) і муфакат (mufakat; консенсус).

Австралійський професор Герберт Фейт так окреслює подібну процедуру прийняття рішень: «лідер не повинен діяти авторитарно чи нав'язувати свою волю, а пропонувати спільноті пропозиції, дотримуючись обережності, завжди належним чином консультиватися з усіма іншими учасниками і приймати їхні думки і почуття до уваги, перш ніж робити остаточний висновок»⁴.

Мушаварах можна розглядати як попередній етап переговорів «інтенсивних неформальних і обережних обговорень, які в кінцевому підсумку підводять спільноту до загального консенсусу»⁵. На цій стадії виявляються відмінності та визначаються можливі спільні точки дотику перед тим, як поставити дане питання на офіційних зустрічах. Як висловився колишній Надзвичайний та повноважний посол республіки В'єтнам в Індонезії Хоанг Анг Туан, в ході неофіційного етапу попередніх переговорів, «нові позиції, пропозиції або ініціативи виносяться на загальне обговорення... для того, щоб переконатися, що на більш пізніх офіційних переговорах з основних питань може бути досягнуто консенсусу. Така практика виключає можливість більшості нав'язувати погляди меншості»⁶. Подібно до цього мушаварах визначають як консультації на основі рівності,

¹ Harris, S. (1994). Policy Networks and Economic Cooperation in the Asia Pacific. *Pacific Review*, 4, 390.

² Sopiee, N. (1996). ASEAN and Regional Security. In Mohammed Ayoob (Ed.), *Regional Security in the Third World*. London: Croom Helm, 229.

³ Wannamethee, Ph. (1998). The Institutional Foundations of ASEAN. In Hans Indorf (Ed.), *The Association of Southeast Asian Nations After 20 years*. Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 22.

⁴ Faith, H. (1982). The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia. *Ithaca, NY: Cornell University Press*, 40.

⁵ Askandar, K. (1994). ASEAN and Conflict Management: The Formative Years of 1967–1976. *Pacific Review*, 2, 57–69.

⁶ Hoang, A.T. (1996). ASEAN Dispute Management: Implications for Vietnam and an Expanded ASEAN. *Contemporary Southeast Asia*, 1, 67.

терпимості і порозуміння. Таким чином, важливим аспектом процесу формування консенсусу є консультації на мирній основі. Ще до створення АСЕАН, міністр закордонних справ Індонезії, Субіандро, стверджував, що переговори в рамках мушаварах і муфакат матимуть місце лише за умов коли сторони виступають «не як противники, а як друзі і брати»¹.

Малазійський учений Юн Нум Мак зазначає, що в контексті АСЕАН, консенсус означає пошук способу «поєднання найбільш прийнятних поглядів всіх і кожного члена в такій соціально-психологічній обстановці, де всі сторони мають однакову владу над іншими»². Обережне поведіння із внутрішніми відмінностями одне одного є ознакою утворення такого консенсусу. У той час як сторони можуть сперечатися і розходитися в думках щодо конкретної позиції за зачиненими дверима, вони повинні утримуватися від цього привселюдно. Навіть в тих ситуаціях, коли члени АСЕАН не можуть прийти до спільної позиції, вони повинні говорити і діяти ніби певний рівень єдності з цього конкретного питання було досягнуто. Таким чином метою є не ізолювати або поставити у незручне становище окремих членів АСЕАН на міжнародних форумах, а вигідно обіграти ситуацію. Навіть коли один член АСЕАН займає позицію, яка не є прийнятною для інших членів, останні будуть утримуватися від дій, що можуть призвести до того, що ця країна-член публічно «втратить своє обличчя».

Ідея консенсусу не є абстрактним поняттям, вона була задумана як прагматичний спосіб просування регіонального економічного і політичного співробітництва в Південно-Східній Азії. Наприклад, концепція була спочатку застосована для подолання нерішучості і байдужості серед членів АСЕАН по відношенню до внутрішньогалузевого економічного співробітництва в рамках організації, в тому числі що стосувалось спільних промислових підприємств і зниження тарифів.

В контексті економічного співробітництва АСЕАН, ще коли до складу організації входило 5 країн-членів, Лі Куан Ю, перший прем'єр-міністр Республіки Сінгапур та один із творців сінгапурського «економічного дива», зазначав: «Коли четверо згодні [з певною схемою], а один ні, це досі можна розглядати як консенсус і схема «п'ять-мінус один» може принести користь цим чотирьом учасникам, не зашкодивши п'ятому»³. В цьому контексті консенсус розглядався як спосіб просування схем регіонального співробітництва, незважаючи на небажання деяких членів прийняти в ньому участь. Після розширення складу організації за рахунок Брунею, В'єтнаму, Лаосу, М'янми та Камбоджі Статут АСЕАН⁴ (стаття 21 п.2) закріпив формулу «АСЕАН мінус Х», яка також обмежується економічними питаннями.

На думку автора такий консенсус в АСЕАН може мати обмежену ефективність в питаннях, які зачіпають фундаментальні національні інтереси, в тому числі питання суверенітету і територіальної цілісності. Як висловився колишній генеральний секретар АСЕАН: «принцип консенсусу при ухваленні рішень це інструмент безпеки, щоб гарантувати державам-членам, що їх національні інтереси не будуть поставлені під загрозу, і ніщо не може бути зроблено проти їх волі»⁵. Однак традиції мистецтва формування консенсусу, що беруть своє коріння із сільських общин, вимагають сильного лідера, такої собі направляючої руки. Це викликає питання про те, наскільки на регіональному рівні, таке лідерство може бути наявним або бажаним⁶.

Врешті, «Шлях АСЕАН» був підданий критиці через тенденцію до фільтрації або виключення спірних питань з формального багатостороннього порядку денного. Спірне питання стосується запобігання розгортанню конфліктів, а не їх вирішенню. Це може бути корисним, щоб виграти більше часу для його остаточного врегулювання, але критики вказують, що за таких умов ці конфлікти можуть знову активізуватися в майбутньому.

Принцип консенсусу наголошує на необхідності утворення мирної обстановки, в основі якої лежить прагнення до мирного співіснування. Це може стати стимулом для учасників для

¹ Jorgensen-Dahl, A. (1992). *Regional Organisation and Order in Southeast Asia*. London: Macmillan, 166.

² Wah, Ch.K. (1997). *ASEAN Institution-Building: The Fourth Wave*. Kuala Lumpur, 7.

³ Irvine, R. (1992). *The Formative Years of ASEAN: 1967–1975*. In Alison Broinowski (Ed.), *Understanding ASEAN*. New York: St Martin's Press, 62.

⁴ The ASEAN Charter (adopted 20 November 2007, entered into force 15 December 2008). *ASEAN official web-site*. <<http://asean.org/storage/2016/06/2.-February-2015-The-ASEAN-Charter-18th-Reprint.pdf>>.

⁵ Wannamethee, Ph. (1998). *The Institutional Foundations of ASEAN*. In Hans Indorf (Ed.), *The Association of Southeast Asian Nations After 20 years*. Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 22.

⁶ Pye, L. (1995). *Asian Power and Politics: The Cultural Dimensions of Authority*. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 364–365.

самостримування у політичному і, особливо, військовому плані, заснованому на «почутті братерства і спорідненості»¹. Відтак відсутність обговорення на порядку денному в АСЕАН чутливих для держав регіону питань не означає, що багатосторонність не має ніякого відношення до вирішення конфліктів. Це означає, що багатосторонність розглядається її членами не як юридичні або формальні рамки для взаємодії, але як створення сприятливих соціально-психологічних умов для вирішення внутрішніх проблем.

Норвежський дослідник А. Йоргенсен-Даль так пояснює цей аспект багатосторонності АСЕАН: «АСЕАН виконує корисну функцію, надаючи формат, в рамках якої сторони могли б обговорювати свої розбіжності в «нейтральній» атмосфері.... Такий багатосторонній механізм дозволяє сторонам підтримувати зв'язок в обставинах, коли двосторонні канали виявляються неефективними або ж ці канали знаходяться під таким тиском, що вони більше не можуть функціонувати належним чином.... Завдяки постійно зростаючому обсягу і діапазону діяльності організації... компромісні рішення стали набагато більш імовірним результатом переговорів, ніж раніше... Багатостороння система відносин перешкоджає екстремальним необдуманим крокам»².

Уникнення гострих питань на багатосторонньому обговоренні членами АСЕАН також частково пояснюється визнанням ними того, що такі питання краще розглядати на двосторонньому рівні. Таким чином, протягом усього існування АСЕАН, багато питань, які вважаються занадто складними чи гострими, навмисно залишають на двосторонньому рівні. У той час як західні теорії багатосторонності нівелюють роль двосторонніх відносин, у випадку АСЕАН двосторонність стала основою для розбудови регіоналізму на засадах багатосторонності у Південно-Східній Азії.

Висновок. Таким чином можна констатувати, що «Шлях АСЕАН» це більше, ніж пропагандистське гасло часів «Холодної війни». Адже із самого початку свого існування країни-засновники АСЕАН вклали в нього цілком визначений, хоч і не деталізований нормативно, зміст. Суть його полягала у виробленні та подальшому розвитку тих принципів і норм поведінки, якими мали керуватись держави регіону у своїх зовнішніх зносинах одна з одною в рамках організації. Це сукупність правил поведінки під час прийняття спільних рішень чи вирішення проблем, в основі яких принципи мирного співіснування та виключна повага до суверенітету та внутрішніх справ держав-членів АСЕАН. Більшість цих принципів прописані в основних документах організації. Тому, на думку автора, існують достатні підстави для того, щоб вважати «Шлях АСЕАН» діючою неформальною нормою, притаманною Асоціації держав Південно-Східної Азії і свого роду феноменом азійського регіоналізму.

У першій половині 1990-их років чітко простежується внутрішня еволюція організації за рахунок розширення кількісного складу держав-членів та інтенсифікації контактів на формальному та неформальному рівнях, а також розвиток зовнішніх зв'язків із іншими впливовими акторами на міжнародній арені. Усе це позначилось і на концепції «Шляху АСЕАН», призвело до її часткової трансформації. В контексті відкритого регіоналізму феномен почав набувати рис інклюзивності та застосовуватись на більш регулярній основі, ніж це було раніше.

Особливості еволюції феномену «Шлях АСЕАН» полягають у тому, що неформальний підхід до вироблення спільних рішень, хоч і залишається головним, проте простежується поступова тенденція до інституалізації відносин в рамках організації. На думку автора збільшення числа різного роду нарад, консультативних груп, комітетів та інших дорадчих органів рано чи пізно призведе до більшої формалізації відносин структурно та нормативно. Не виключено, що в подальшому це може вплинути і на перегляд механізму прийняття основних рішень за допомогою консенсусу.

References:

1. Moertopo, A. (1975). Opening Address. In *Regionalism in Southeast Asia*. Jakarta: CSIS, 15.
2. *Zone of Peace, Freedom and Neutrality Declaration* (adopted 27 November 1971, entered into force 21 October 1972). Centre for International Law. <<http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/zone.pdf>>.
3. *Treaty of Amity and Cooperation in Southeast Asia* (adopted 24 February 1976, entered into force 18 April 1977). ASEAN official web-site. <<http://asean.org/treaty-amity-cooperation-southeast-asia-indonesia-24-february-1976/>>.
4. *The ASEAN Charter* (adopted 20 November 2007, entered into force 15 December 2008). ASEAN official web-site. <<http://asean.org/storage/2016/06/2.-February-2015-The-ASEAN-Charter-18th-Reprint.pdf>>.

¹ Jorgensen-Dahl, A. (1992). *Regional Organisation and Order in Southeast Asia*. London: Macmillan, 166.

² Jorgensen-Dahl, A. (1990). The Significance of ASEAN. *World Review*, 3, 56–57.

5. Sopiee, N. (1996). ASEAN and Regional Security. In Mohammed Ayoob (Ed.), *Regional Security in the Third World*, (p. 229). London: Croom Helm.
6. Chew, L. K. (1998). Asean Unity Showing Signs of Fraying. *Straits Times*, 30.
7. Shafie, M. G. (1997). Reflections on ASEAN: 30 Years and Vision of the Future. *Singapore*, 1–2.
8. Solidum, E. D. (1991). The Role of Certain Sectors in Shaping and Articulating the ASEAN Way. In R.P.Anand and P.Quisuimbing (Eds.), *ASEAN: Identity, Development and Culture*, (p. 130). Quezon City: University of the Philippines Law Centre and East-West Center Culture Learning Institute.
9. Boyce, P. (1993) The Machinery of Southeast Asian Regional Diplomacy. In Lau Teik Soon (Ed.), *New Directions in the International Relations of Southeast Asia: Global Powers and Southeast Asia*. Singapore: Singapore University Press, 175.
10. Lacanlale, A. O. (1991). Community Formation in ASEAN's External Relations. In R.P.Anand and Purification V.Quisumbing (Eds.), *ASEAN: Identity, Development and Culture*, (p. 399). (Quezon City: University of the Philippines Law Centre and East-West Culture Learning Institute.
11. Wah, Ch. K. (1997) ASEAN Institution-Building: The Fourth Wave. *Kuala Lumpur*, 7.
12. Mak, J. N. (1995). The ASEAN Process ("Way") of Multilateral Cooperation and Cooperative Security: The Road to a Regional Arms Register? *Kuala Lumpur*, 5.
13. Harris, S. (1994) Policy Networks and Economic Cooperation in the Asia Pacific. *Pacific Review*, 4, 390.
14. Wannamethee, Ph. (1998). The Institutional Foundations of ASEAN. In Hans Indorf (Ed.), *The Association of Southeast Asian Nations After 20 years*, (p. 22). Washington, DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars.
15. Faith, H. (1982). The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia. *Ithaca, NY: Cornell University Press*, 40.
16. Askandar, K. (1994). ASEAN and Conflict Management: The Formative Years of 1967–1976. *Pacifica Review*, 2, 57–69.
17. Hoang, A.T. (1996). ASEAN Dispute Management: Implications for Vietnam and an Expanded ASEAN. *Contemporary Southeast Asia*, 1, 67.
18. Jorgensen-Dahl, A. (1992). Regional Organisation and Order in Southeast Asia. *London: Macmillan*, 166.
19. Irvine, R. (1992) The Formative Years of ASEAN: 1967–1975. In Alison Broinowski (Ed.), *Understanding ASEAN*. New York: St Martin's Press, 62.
20. Pye, L. (1995). Asian Power and Politics: The Cultural Dimensions of Authority. *Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press*, 364–365.
21. Jorgensen-Dahl, A. (1990). The Significance of ASEAN. *World Review*, 3, 56–57.